

Slavko JOVIN

Godina 1756. donela je Ugarskoj novu epidemiju kuge. Pojavila se u Erdelju, u predgrađu Brašove, te se i pored preduzetih preventivnih mera, zabrane kretanja i zavedenih propusnica (1), proširila na veći broj mesta. Zbog begunaca iz zaraženih naselja Ugarsko kraljevsko namesničko veće je naredilo da se iz Erdelja u Ugarsku ne pušta niko sem osoba koje dolaze iz nezaraženih mesta i snabdevene su ispravnim zdravstvenim pasošima, zvanim »Fede di Sanita«, a svi ostali putnici i trgovci da se stave u kontumace, kako to postojeći propisi nalažu (2). U vezi s tim izdato je i naređenje vojsci da uz pomoć civilnih vlasti uspostavi zaštitni kordon (3). Istovremeno postavljena su dva kraljevska komesara koji će upravljati odbranom zemlje od kuge; general-maršal Franciskus Forgač (Forgács) postavljen je za komesara graničnih županija prema Transilvaniji, a Emerikus Starai (Sztaray) za komesara pograničnih županija prema Poljskoj. Povučeni su kordon na Tisi, radi zaštite bačke županije, od pustare St. Peter u martonoškom ataru pa do Slankamena, tj. do ušća Tise u Dunav. Stražari su mobilisani iz pribrežnih i njima susednih sela, a u svakom ovom selu naimenovan je mesni zdravstveni komesar (4). I pored svih mera, epidemija se u Erdelju širila, a broj žrtava se iz dana u dan povećavao. Između 3. i 4. oktobra u zahvaćenim mestima je obolelo 156, a umrlo 95 lica, a u selu Pojano Moruluj je umro i hirurg koji je lečio obolele (5). U Brašovi i okolini za dva dana, od 10. do 12. oktobra, obolelo je 745, a umrla su 124 lica, uglavnom Rumuna, a manje Sasa (6).

Sem Erdelja, epidemija je zahvatila Moldaviju i Vlašku, napala je gradove Baltu, Galac, Barailu i Bukurešt, u kojem je umiralo do 50 ljudi dnevno (7). Istovremeno, prema dopisu Generalne komande iz Petrovaradina, kuga je harala i u Turskoj, zbog čega je prekinut granični saobraćaj i zabranjen prelaz na skelama kod Borče i Surčina (8). Da bi olakšao rad mesnih zdravstvenih komesara, kraljevski komesar Forgač je sastavio uputstva od 12 tačaka o radu i dužnostima komesara (9).

U toku jeseni i prve polovine zime kuga je harala promenljivom žestinom, da bi se u mesecu februaru smirila, javljajući se još tu i tamo s pojedinačnim slučajevima. Kraljevski komesar je krajem februara naredio ukidanje kordona na Tisi, s tim da pod nadzorom ostanu još samo prelazi kod Titela, Žablja i Bečeja, na kojima se reka mogla preći uz ispravan zdravstveni list (10). Početkom meseca marta 1757. godine Namesničko veće je proglasilo kraj epidemije u Erdelju i naredilo ukidanje kordona koji je štitio Ugarsku, a time je prestala i služba kraljevskih komesara (11). Istu vest o prestanku epidemije i ukidanju kordona nala-

zimo i meseca aprila, s tim što je kordon još privremeno ostao na reci Aluti (12), dok je dopisom Namesničkog veća od 16. juna definitivno ukinut (13).

Istovremeno dok je kuga harala u Erdelju i vlasti na toj strani bile zaokupljene, jedna mala epidemija »opake bolesti«, kako je u dopisima nazivana, pojavila se skoro neopaženo u selu Sonti u leto 1756. godine, na teritoriji bačke županije. Prve vesti o njoj nisu ni potekle od ove županije, već od susedne, virovitičke. Zabrinut zbog blizine žarišta zaraze, veliki župan virovitičke županije i vojni komandant grof Mersi (Mercys) upućuje u zaraženo selo Sontu (»posed Sonta«) dve komisije u vremenskom razmaku od nekoliko dana, s ciljem da na licu mesta ispitaju bolest i o tome podnesu izveštaje.

Prva komisija, koju su sačinjavali sudija Jovan Bogdani i hirurg Franja Majnsner (Meisner) pojavila se u selu 18. avgusta, a iz izveštaja podnetog virovitičkoj županiji 19. avgusta saznajemo da u selu vlada bolest, od koje je umrlo 5 do 6 osoba, uglavnom mladih, i da je komisija posetila i pregledala jednog dvanaestogodišnjeg bolesnika, sina nekog Luke, stanovnika navedenog mesta, o čemu u prilogu dostavlja izveštaj, »Visum repertum«, hirurga Majnsnera (14). Ovaj lekarski nalaz, kratak i koncizan, donosimo ovde:

»Lekarski nalaz. Bolest koju sam ja, dole potpisani, ustanovio u Sonti kod jedne osobe stare 14 godina, je u vidu bubona na vratu, za koji narod tvrdi da je zarazne prirode. Simptomi su: teška i dugotrajna upala, jak pritisak u prsima, otežano disanje uz visoku temperaturu, bez osećaja žeđi. Izgleda za ozdravljenje nema. Od iste bolesti umrlo je do sada 5 ili 6 lica. Među obolelima bila je i jedna osoba sa bubonom u predelu čela koja je ozdravila, dok je jedna žena sa bubonom u kubitalnom predelu umrla. Verodostojnost gore navedenog nalaza potvrđujem svojim potpisom i pečatom.

Osek, 19. avgusta 1756.

Franciskus Majnsner, s. r.
hirurg (15)

Na osnovu gore iznetog očevidno je, iako se to nigde ne imenuje, da se radilo o kugi. I pored toga što je izneta klinička slika uprošćena i siromašna, glavni simptom ove bolesti, bubon, jasno je naveden i to otklanja svaku sumnju u dijagnozu. Svakako da je ovo bio razlog što je virovitička županija već posle tri dana uputila novu komisiju u zaraženo mesto. Komisiju su sačinjavali: štapski fizik, štapski hirurg, jedan civilni hirurg i jedan sreski podnačelnik. Sastav komisije govori da su vlasti virovitičke županije ozbiljno shvatile opasnost koja se pojavila u blizini njihove granice da im je već na osnovu prvog izveštaja bilo jasno o kakvoj se bolesti radi. Ova nova komisija se pojavila u selu 21. avgusta i već istog dana sastavila izveštaj za županiju. Izveštaj donosimo u celini:

»Dole potpisani stavljamo do znanja svima koji su za to zainteresovani da smo mi godine i dana dole navedenog izišli na lice mesta poseda Sonte u slavnoj Bačkoj županiji i tamo, ispitujući uzrok harajuće bolesti, tražili da nam se referiše kakav je bio početak ove bolesti, gde je nastala i u kojim delovima tela se najčešće ispoljava. Tada smo od stanovnika gore spomenutog poseda Sonte razumeli da se najpre pojavi jedna bleđa pustula (prišt) veličine zrna prosa koja posle zanemarenja od četiri-pet dana naraste kao veliki tumor i u njemu sve više dolazi do zapaljenja. Ako se ovaj tumor, posle primenjenog domaćeg ženskog leka, otvori, taj ozdravi, kome je pak materija ostala unutar tumora i ne može sebi da nađe oticanja, taj propada od te pustule. Od 1. jula od ove bolesti je već sedam umrlo, drugi su ozdravili, ali sa otvorenim ranom. Da bi nam ovo još više potvrdili sta-

novnici poseda Sonte su nam pokazali jednog umrlog mladića od 14 godina (koji je imao jedini čir, kako oni kažu, u grlu). Kada smo ovoga temeljno na najbrižljivije mogući način pregledali, videli smo tumor na obe strane grla nastao od pustule koja je obuhvatila i jedan deo grudnog koša i dopirala sve do pupka i nemajući stoga olakšanja i lišen svake ljudske pomoći dok je rana prelazila u zapaljenje i letalnu stagnaciju, morala je biti uzrok smrti istoga; što se pak tiče živih bolesnika meni predstavljenih, od ovih smo našli jednog da boluje od trodnevne intermitentne groznice, drugi pak od pet bleđih pustula, inače ispunjenih svetlo-žutim gnojem (kako je pokazala incizija pustula) i leži teško bolestan u »erizipelnoj« groznici sa ranama ispod sisa na sred prsiju. Ostalih šest seljaka zbog pojave istih pustula, delom na ruci na prednjoj strani lakta, delom na nogama, već treći dan, zbog tumora nesposobni za rad, ostaju kod kuće, ali smo videli da se drže na nogama. Dve devojčice, jedna stara 7 godina, sa gnojnom »bazatidom« pod levim obrazom upravo iznad jugularne vene, druga pak od 9 godina isto tako sa leve strane nad okom imala je pustulu veličine jajeta, te zbog neotvorenog tumora i erizipelskog pritešnjenja imala je bolove. Razlog ove harajuće bolesti i njen početak čini nam se da je ona bara koja posed Sontu sa svih strana opkoljava, zatim nesređen način života stanovnika u ovom močvarnom mestu, naročito pak stoga što noću spavaju pod otvorenim nebom, što i do danas čine, i od početka bolesti ne upotrebljavaju nikakve lekove, prema tome škodljiva materija, stvorena unutar tela, izlazi, a zatim se vraća u srce, sprečavajući znojenje, prirodno prelazi u akutne maligne groznice zapaljenja, tišti ih i zato umiru. O tome dajemo ovo naše svečanstvo svojeručnim potpisima i uobičajenim pečatom potvrđeno. Sonta, dana 21. avgusta 1756.

I. Kirstel, s. r.
štapski fizik

Ignacius Felder, s. r.
sreski podnačelnik

Ludvig Handemajer, s. r.
štapski hirurg

Franciskus Majnsner, s. r.
hirurg grada Osjeka (16)

Kako vidimo, bolest je u selu počela 1. jula i do 23. avgusta nije išla s velikim brojem umrlih i obolelih. Pri opisivanju bolesti u izveštaju pada u oči jedno: skoro čitav se sveo na opisivanje jednog jedinog simptoma, bubona, koji se ovde naziva »pustula«, dok je ostala klinička slika skoro zanemarena. Moramo skrenuti pažnju da se kod kuge nekada osim bubona javljaju i pustule, kod kožne forme ove bolesti, ali kako je ovaj oblik kuge vrlo redak, javlja se samo kod nekoliko procenata obolelih, to je očevidno da se ovde radilo o pogrešno upotrebljenom nazivu. Izneti tok bolesti je nešto usporeniji nego što je u stvarnosti, dok je evolucija bubona, od malog čirica pa do velikog karbunkula ispunjenog gnojem, izneta plastično i tačno opisana. Perforacija bubona, prema izveštaju, uslovljavala je ozdravljenje, dok je letalni ishod išao obično sa zadržavanjem gnojnog sadržaja u bubonu. U vezi s tim zanimljivo je patofiziološko objašnjenje bolesti, o škodljivoj materiji koja se vraća u srce, o sprečenom znojenju, tj. onemogućavanju da se tim putem škodljiva materija izbaci iz organizma, a što sve skupa vodi svoj koren još iz stare hipokratovsko-galenske humoralne teorije. Uzrok bolesti komisija vidi u močvarama koje okružuju selo, svakako u kužnim isparenjima, »miaz-mama«, teoriji koja je više od dva milenijuma vladala medicinom, kao i lošim navikama meštana da spavaju napolju i ne koriste lekove.

Po prijemu i drugog izveštaja veliki župan i komandant Osjeka grof Mersi je 25. avgusta izvestio Dvorski ratni savet u Beču o ozbiljnoj bolesti koja vlada u Sonti, priloživši i prepise oba izveštaja. U svom dopisu navodi da ova bolest još nema karakter epidemije, ali on je ipak o tome obavestio vlasti bačke županije i predložio da se u ovo mesto pošalje

jedan iskusan lekar ili hirurg, kako ljudi ne bi umirali bez pomoći, a bolest dobila ozbiljniji karakter, ali sumnja da će ovo imati odziva (17).

Već 6. septembra Mađarsko kraljevsko namesničko veće, izvešteno o ovome od strane Beča, upućuje dopis bačkoj županiji navodeći da njeno sveto veličanstvo traži od ove županije detaljan izvorni izveštaj o vanrednoj bolesti, a »isto tako i o tome zašto se nije pre, čim se ova bolest u navedenom posedu počela širiti, poslao izveštaj ovom Kraljevskom namesničkom veću, nego se za ovo doznalo drugim putem«. Neka se svi sanitarni propisi striktno izvršavaju, a izveštaji da se šalju s vremena na vreme (18). Kako bačka županija na ovaj dopis nije dugo vremena odgovorila, to je Namesničko veće 7. oktobra jednim kratkim dopisom opomenulo vlasti ove županije da udovolje svojoj dužnosti i traženi izveštaj pošalju (19). Tek 20. novembra Generalna skupština bačke županije je poslala odgovor u kojemu se jasno naslućivala uvređenost i revolt što se neko sa strane, nepozvan, meša u njene unutrašnje poslove, i gde se između ostaloga navodi:

»...budući da je ova županija najviše zainteresovana i kako opšti tako i lični razlozi nam nalažu da svoje podanike, stanovnike, sačuvamo od svake opasnosti i da se pažljivo brinemo o stanju zdravlja, i tako marljivo držeći to u pameti, i još pre nego što je Gospodin komandant osječki, bez znanja ove županije, a sa znanjem plemićkog sudije i vice-sudije iz Virovitice, lekara i hirurga izaslao u rečeni posed Sontu, ova Bačka županija se već prethodno postarala da županijski hirurg poseti bolesne i osobe u groznici, ali se tom prilikom nisu pokazali nikakvi znaci zarazne bolesti« (20).

Očevidno iz razloga uvređene sujete i ugroženog prioriteta, bačka županija je negirala postojanje zaraze u selu Sonti, iako su navodi iz prethodnih izveštaja jasno govorili da je u selu vladala kuga. Pretpostavljamo da se u međuvremenu bolest smirila i da je verovatno ovo ohrabrilo županijske vlasti da na ovakav način istupe pred najvišu državnu vlast Ugarske negirajući postojanje zaraze.

Ne znamo tačno kada se kuga u ovom mestu smirila, ali sudeći indirektno prema prestanku administrativnih intervencija i iznetom izveštaju bačke županije rekli bismo da je to moralo biti pri kraju istog leta ili početkom jeseni, da je imala blagi uspon i tok i da nije odnela veliki broj žrtava.

Zaključak

U leto 1756. godine pojavila se epidemija kuge u selu Sonti, u bačkoj županiji. Nemamo nikakvih dokaza da je ovamo preneti iz Erdelja, gde je u to vreme vladala, i njenu vezu sa ovom možemo samo da pretpostavljamo. Imala je lokalni karakter i nije se proširila na susedna mesta. Od samog početka epidemija je imala blaži tok, bez velikog broja obolelih i umrlih, i završila se verovatno istog leta ili početkom jeseni.

Iako je klinička slika bolesti u dokumentima izneta dosta neprecizno, ipak zaključujemo da je ona imala tipičnu formu, s bubonom kao najizraženijim simptomom, temperaturom, otežanim disanjem, bolovima i letalnim ishodom koji nije uvek bio obavezan, jer je izvestan broj obolelih preživeo. Epidemija je između ostalog izazvala i administrativne

komplikacije između virovitičke i bačke županije, zbog uvređene sujete nadležnih, te je od strane bačke županije negirana i osporavana.

Signatura

1. Arhiv Vojvodine, Sremski Karlovci, Bač-Bodroška županija, br. 39, 1756; — 2. Isto, br. 54, 1756; — 3. Isto, br. 61, 1756; — 4. Isto, br. 71, 1756; — 5. Isto, br. 81, list br. 4, 1756; — 6. Isto, br. 90, 1756; — 7. Isto, br. 54, list 3 i 4, 1756; — 8. Isto, br. 65, 1756; — 9. Isto, br. 106, 1756; — 10. Isto, br. 21, 1757; — 11. Isto, br. 17, 1757; — 12. Isto, br. 20, 1757; — 13. Isto, br. 35, 1757; — 14. Isto, br. 81, list br. 10, 1756; — 15. Isto, list br. 9, 1756; — 16. Isto, list br. 5 i 6, 1756; — 17. Isto, list br. 7 i 8, 1756; — 18. Isto, list br. 1, 1756; — 19. Isto, br. 82, 1756; — 20. Isto, br. 81, broj lista 2 i 3, 1756.

A PLAGUE EPIDEMIC IN THE VILLAGE SONTA IN 1756

Slavko JOVIN

In the year 1756, the plague appeared in the east parts of Hungary, i. e. in Erdelj, Banat. The sanitary cordon was organized near the river Tisa in order to protect the other parts of the country, and the regulation was passed on the stoppage of traffic and trade with the contaminated area. However, in spite of all those measures, the plague had spread over the district of Bačka, in the village Sonta near Sombor, in summer, in the same year. There were no evidence that the plague was transmitted from Erdelj, it was only our hypothesis. That epidemic had a local character, there were a small number of sick and dead people, and it was subsided in autumn, in the same year. The disease had a typical clinical form with bubons as the most typical symptom, high temperature, respiratory difficulties, pains, and very often with lethal results. The epidemic also provoked some administrative complications between districts of Bačka and Virovitica, due to the offended vanity of some authorities, and as for the district of Bačka the occurrence of epidemic was completely denied.